

Gewone dolfijn

Delphinus delphis

De gewone dolfijn is een slanke, tot 2,5 m lange dolfijn met een lange snuit en een karakteristiek 'zandloperpatroon' op de flanken. De bovendelen zijn donkergrijs; de donkere mantel loopt onder de rugvin uit in een omlaag gerichte punt. De onderdelen zijn wit, de staartwortel grijs en het voorste deel van de flank, vanaf de donkere punt tot aan de snuit, is geelachtig of roomwit. Over de buik en flanken lopen in de regel enkele lijnen van snuit naar mantel en staartwortel, en van mantel naar staart, die samen het zandloper- of kriskraspatroon vormen. Vanaf de donkere snuit lopen een lichte voorhoofdstreep en daaronder een donkere 'teugel' naar de donkere oogring; vanaf de onderkaak loopt een donkere streep naar de meestal donker gekleurde borstvinnen.

Gewone dolfijnen zijn soepele zwemmers, die vaak voor de boeg van schepen komen. Ze kunnen groepen vormen van honderden dieren.

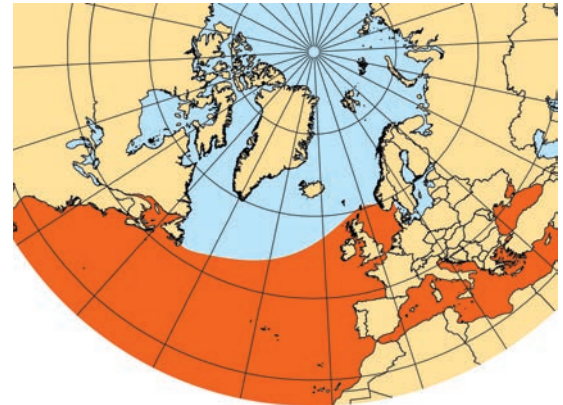
Voedsel

Het voedsel bestaat vooral uit kleine in scholen levende vissen, en verder uit inktvissen (PUSINERI ET AL. 2007). De dieren jagen vaak groepsgewijs in diep water waarbij ze, in perfecte samenwerking, visscholen naar de oppervlakte drijven, die daar een gemakkelijke prooi vormen. Dit soort drijfjachten trekt vaak grote aantallen zeevogels aan (CLUA & GROSVALET 2001).

Areaal

De gewone dolfijn heeft een wereldwijde verspreiding, van de tropen tot in de warmere gematigde wateren. In het Noord-Atlantische gebied komt hij naar het noorden voor tot aan de Grand Banks in het westen en de Britse Eilanden in het oosten, en verder in de Middellandse en Zwarte Zee. In al deze gebieden is dit de talrijkste dolfijn. Verder naar het noorden is de soort zeldzaam. De gewone dolfijn

leeft vooral in diep water en vormt grote concentraties langs de randen van het continentale plat, maar dringt ook door in kustwateren (PUSINERI ET AL. 2007, EVANS & COLLET 2008B). In de Noordzee is de gewone dolfijn een zeldzame gast (REID ET AL. 2003), al worden er soms groepen waargenomen tot middenin de Noordzee (CAMPHUYSEN & WOLF 1989, VAN DER MEIJ & CAMPHUYSEN 2006). Tegenwoordig verschijnt hij elk jaar voor Noordoost-Schotland (ROBINSON ET AL. 2010) en ook dikwijls in Deense wateren (KINZE 2007B).

Voorkomen in Nederland

Gegevens tot 1946

Tot 1925 waren er slechts drie strandingen op onze kust bekend. Schlegel (1862) vermeldt dat er 'voor vele jaren aan de kust van Holland' een gewone dolfijn was gestrand, dus ruim vóór 1862. Het opgezette exemplaar bevindt zich in de collectie van Naturalis en is volgens Van Oort (1918) 1,60 m lang. Kompanje (2005b) noemt twee strandingen uit het begin van de twintigste eeuw: voorjaar 1903 in de Zuiderzee bij Durgerdam, en 1912 bij Noordwijk. Verder vermelden Van Deinse (1931) en Kompanje (2005b) de vondsten van twee onderkaken, één in 1860 opgegraven in Zierikzee en één in 1917 gevonden op het strand van Noordwijk, maar de datering van dit materiaal is niet na te gaan.

In 1925 brak er een periode aan waarin tientallen gewone dolfijnen aanspoelen op onze kust (fig. A). Van Deinse (1946a, 1946b) vermeldt 31 vondsten (waarvan twee vangsten) voor de jaren 1926-1945; later kwam hier nog een stranding uit 1938 bij (VAN DEINSE 1961). Kompanje (2005b) beschouwt negen van deze opgaven als onvoldoende gedocumenteerd. Wel voegt hij nog vier later bekend geworden respectievelijk gecorrigeerde vondsten toe, de eerste uit 1925, waardoor dit aantal op 26 betrouwbaar geachte strandingen komt (na aftrek van een dubbel telling uit 1934). Een kritische beschouwing van alle gegevens heeft echter geleid tot aanvaarding van zes door Kompanje betwijfelde gevallen, en één vondst kon nog worden toegevoegd. Hierdoor komt het aantal hier betrouwbaar geachte waarnemingen over de jaren 1925-1945 uit op 33, waarvan twee vangsten. Drie opgaven blijven daarmee onzeker, en er is nog een vierde twijfelgeval gevonden. Voorts vermeldt Van Deinse (1946a) dat er achteraf gezien meer vondsten van deze soort zijn geweest – waaronder acht op Terschelling – die niet als zodanig waren herkend en niet zijn gedocumenteerd; dit is uiteraard niet meer na

Vermoedelijke verspreidingsgebied in de noordelijke Atlantische Oceaan.

Probable range in the northern Atlantic Ocean.

Gewone dolfijn.

Foto: Wesley Overman.

Common dolphin.

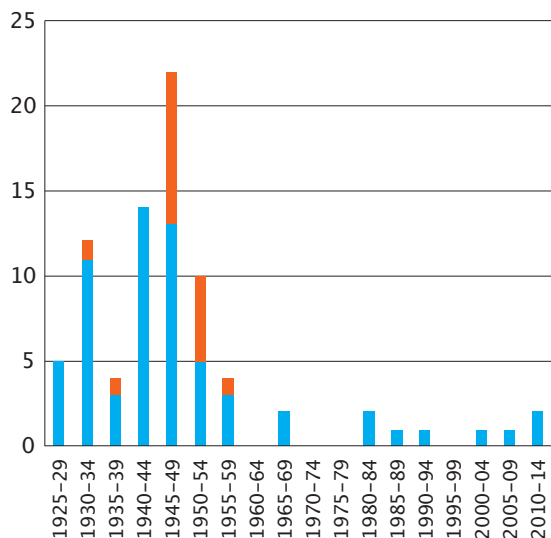
te gaan. In 1942 verbood de bezetter de toegang tot het grootste deel van de Nederlandse stranden, waardoor er vrijwel geen gegevens zijn uit de periode 1942 tot en met de eerste helft van 1945.

Periode 1946-1969

Voor de jaren 1946-1959 heeft Van Deinse (1947-1955, 1960, 1961) 31 strandingen vermeld, een ongedateerde schedel vondst niet meegerekend (fig. A). De meeste zijn echter slecht gedocumenteerd: er ontbreekt een goede beschrijving, afbeelding of ander bewijsmateriaal. Om die reden vindt Kompanje (2005b) slechts zes van deze opgaven betrouwbaar; wel geeft hij nog twee later bekend geworden vondsten, een losse schedel uit 1953 niet meegerekend. Bij nadere beschouwing van de gegevens zijn hieraan weer 11 vondsten toegevoegd, waarvan Van Deinse een zeer beknopte beschrijving geeft of waarbij hij verwijst naar een helaas niet bewaard gebleven beschrijving en/of afbeelding van anderen, of waarvan de melder betrouwbaar mag worden geacht (dubbel tellingen in 1951 en 1959 gecorrigeerd). Daarmee komen de hier meegetelde vondsten voor deze jaren op 21. Er blijven 13 opgaven als onzeker staan (dubbel telling in 1952 gecorrigeerd), wat echter niet betekent dat deze onjuist zijn. Het werkelijke aantal strandingen ligt dan ook ongetwijfeld hoger, maar dit is niet meer na te gaan.

In de jaren 1960 zijn er slechts twee vondsten bekend geworden: 30 mei of 1 juni 1966 op Ameland (♀, 2,23 m) en 12 april 1967 in de Lauwerszee (♀, 2,22 m; KOMPANJE 2005B, VAN UTRECHT & HUSSON 1968).

Van de 23 hier aanvaarde opgaven uit deze periode vallen er acht in 1946, vijf in 1947-1949, acht in 1950-1959 en twee in 1966-1967. Van de 13 onzekere meldingen vallen er zeven in 1946-1949 en zes in 1951-1955 (fig. A). Het is duidelijk dat de piek in strandingen werd bereikt in de periode 1930-1950; daarna namen de aantallen af en na 1960 was de gewone dolfin weer vrijwel verdwenen uit onze wateren; zie ook Bakker & Smeenk (1987, 1990) en Evans (1990). Een complicerende factor in deze gegevens is de achteruitgang en ten slotte het wegvalen van het netwerk van Van Deinse, die in 1965 overleed. Het precieze verloop van de afname is dan ook niet goed te reconstrueren. Daar er ook

later in de jaren 1960 echter nog veel vondsten van de tuielaar werden gemeld (zie aldaar) en er dus nog veel strandingen zijn gedocumenteerd, mogen wij aannemen dat de afname van het aantal meldingen van de gewone dolfin in de jaren 1950 het verloop redelijk betrouwbaar weerspiegelt.

Van Deinse (1943) vermeldt dat er half november 1941 twee gewone dolfinen waren gezien in de Westerschelde bij Hoedekenskerke; ze werden herkend aan hun lange, spitse snuit. Op 9 juli 1955 werden tijdens een proefvaart van de walvisvaarder Willem Barendsz II op circa 15 km uit de kust van Scheveningen ongeveer 20 gewone dolfinen voor de boeg gezien (VAN DEINSE 1956A). Dit zijn de enige gepubliceerde waarnemingen van levende dieren voor onze kust in deze periode; sindsdien is een dergelijke groep niet meer in onze wateren aangetroffen.

Periode 1970-1988

In deze periode zijn drie strandingen gemeld:

- 31 oktober 1981: Petten (♂, 1,82; SMEENK 1986);
- 9 december 1981: Texel, in verregaande staat van ontbinding (geslacht en lengte onbekend; SMEENK 1986);
- 28 maart 1986: Springergeul in de Westerschelde bij Terneuzen (♂, 2,28 m; SMEENK 1989).

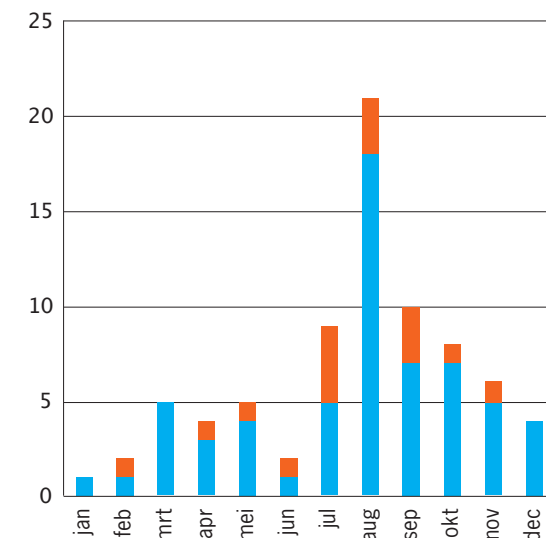
De dolfin die op 17 april 1987 op Ameland in staat van ontbinding werd gevonden en als gewone dolfin werd gepubliceerd (SMEENK 1992), is later aan de hand van de schedel (in Naturalis) gedetermineerd als gestreepte dolfin (SMEENK 2003).

In deze periode zijn geen waarnemingen van levende dieren gedaan; de gewone dolfin was in dit tijdvak kennelijk uitgesproken zeldzaam onder onze kust.

Periode 1989-2012

In deze periode zijn vier strandingen geregistreerd:

- 22 maart 1992: Harlingen (♀, 1,81 m; SMEENK 1995);
- 8 april 2003: Verdrongen Land van Saeftinge (♂, 1,54 m; CAMPHUYSEN ET AL. 2008, KOMPANJE 2005B, zie hieronder);
- 15 mei 2006: Brouwersdam (♀, 1,20 m; CAMPHUYSEN ET AL. 2008);
- 17 april 2011: Oostvoorne, levend gestrand (♂, 1,5 m; walvisarchief Naturalis).

Figuur A

Strandingen en vangsten van gewone dolfinen in perioden van vijf jaar, 1925-2014.

Blauw: de hier aanvaarde vondsten (n=64); oranje: de als onvoldoende zeker beschouwde gevallen (n=17).

Strandingen and catches of common dolphins 1925-1940 in periods of five years, 1925-2014. Blue: cases accepted here (n=64); orange: insufficiently documented cases (n=17).

Figuur B

Strandingen en vangsten van gewone dolfinen per maand. Blauw: de hier aanvaarde vondsten (n=61); oranje: onzekere vondsten (n=16).

Strandingen and catches of common dolphins per month. Blue: cases accepted here (n=61); orange: uncertain cases (n=16).

Eind jaren 1990 verschenen er af en toe kleine groepjes gewone dolfijnen langs de Nederlandse kust; sommige van deze dieren werden vele malen waargenomen. Twee exemplaren zwommen op 13-14 januari 1997 in de havens van Rotterdam (walvisarchief Naturalis). Tussen 21 januari en 10 februari 1999 werden ten minste twee, mogelijk drie dieren gezien in en nabij de haven van Scheveningen. Deze hielden zich vaak op bij een gele boei (CAMPHUYSEN & PEET 2006). In april van dat jaar werden ook enkele gewone dolfijnen genoteerd tijdens vogeltellingen vanuit de lucht, helaas onvoldoende gedocumenteerd (archief Rijksinstituut voor Kust en Zee). Op 29 september 2001 werd anderhalf uur lang een foeragerende gewone dolfijn gezien bij Camperduin (archief Club van Zeetrekwaarnemers). Tussen november 2001 en februari 2003 verbleef een exemplaar bij een groene boei (MG17) in het Middellgat in de Westerschelde. Het opzoeken van dit scheepsnavigatiemiddel was maandenlang voldoende om de dolfijn in beeld te krijgen (CAMPHUYSEN & PEET 2006). Op 8 april 2003 werd dit dier dood aangetroffen in het Verdrongen Land van Saeftinge. Sectie wees uit, dat het ging om een pseudo-hermafrodit (genetisch een mannetje, maar met de uiterlijke kenmerken van een vrouwtje) van 1,54 m, uitzonderlijk klein voor een volwassen exemplaar (CAMPHUYSEN ET AL. 2008, KOMPANJE 2005B, sectieverslag walvisarchief Naturalis). Ook voor de Belgische kust zijn vanaf 1990 waarnemingen gerapporteerd (VAN GOMPEL ET AL. 2003).

In november-december 2004 werd er opnieuw een gewone dolfijn gezien, waarop (ditmaal meestal rode) boeien kennelijk een grote aantrekkingskracht uitoefenden (CAMPHUYSEN & PEET 2006). De waarnemingen werden gedaan in het Marsdiep en het Molengat tussen Huisduinen en Texel: 14 november (boei S10), 18-19 november (MK2) en 2-12 december (MG16, I7 en T2).

Ten slotte werden er in januari 2006 bij Vlieland en in augustus 2006 bij Scheveningen slanke, maar verder onvoldoende gedocumenteerde dolfijnen gezien. Het zouden (ten dele) ook gestreepte dolfijnen kunnen zijn geweest,

gezien de stranding van een waarschijnlijk levend exemplaar van deze soort op 2 maart van dat jaar op Vlieland (zie aldaar).

Na 2012

Na 2012 tot december 2015 is slechts één gewone dolfijn gestrand:

- 15 maart 2014: Ouddorp, Goeree (♀, 1,89 m; walvisstrandings.nl).

Het totale aantal hier aanvaarde vondsten (en twee vangsten) van de gewone dolfijn in onze wateren tot en met 2014 staat met deze telling op ten minste 67; daarbij komen nog 17 dieren waarvan de determinatie niet zeker is. Van 61 (plus 16 onzekere) vondsten is de maand van stranding of vangst bekend; daarvan vielen er 46 (plus 12 onzekere) in de maanden juli-december, waarvan 18 (plus drie) in augustus, tegen 15 (plus vier) in januari-juni (fig. B). Hoewel een 'vakantie-effect' van meldingen in de zomermaanden niet is uitgesloten (alle vondsten in deze maanden dateren van de jaren 1934-1951), komt dit in grote trekken overeen met de tijd waarin de meeste waarnemingen in Britse wateren worden gedaan (juli-september: EVANS & COLLET 2008B). De tien strandingen in 1966-2014 vallen daarentegen niet in de zomer, maar in oktober-maart.

Van de 36 dieren waarvan het geslacht is vermeld, waren er 18 of 19 vrouwtjes en 17 mannetjes (inclusief de pseudo-hermafrodit van 2003); bij de onzekere dieren waren nog eens drie mannetjes. Eenmaal werd een drachtig (oktober 1931, met twee embryo's), eenmaal een lacterend vrouwtje (november 1926) gevonden. Ten minste één dier strandde levend. Zes exemplaren (plus vier onzekere) waren jonge dieren kleiner dan 140 cm, gevonden in de maanden mei-november. De 40 grotere exemplaren waarvan de lengte is gemeten of geschat, waren gemiddeld 2,0 m; de mannetjes (13) waren iets groter dan de vrouwtjes (16): bijna 2,2 tegen 2,0 m.

Veranderingen en oorzaken

De strandingsgegevens laten zien dat de gewone dolfijn vroeger in ons land waarschijnlijk zeldzaam was en hier in 1925 plotseling verscheen. De meldingen namen vervolgens snel toe, tot de soort tussen 1930 en 1950 vrij talrijk was; daarna namen de aantallen weer af. Hierbij moet men bedenken dat het begin van deze periode min of meer samenviel met de intensivering van het door Van Deirse opgezette meldingssysteem voor strandingen, dat in 1914 was begonnen; dat kan de cijfers hebben beïnvloed. Van Deirse overleed in 1965 en het duurde enkele jaren voordat de zoölogische musea van Leiden en Amsterdam een nieuw strandingsnetwerk hadden opgebouwd. Niettemin mag men uit de recente gegevens opmaken dat de gewone dolfijn vanaf het midden van de jaren 1920 veel vaker aanpoelde dan daarna en, vrijwel zeker, ook daarvoor. Op de Britse Eilanden nam het aantal strandingen in de jaren 1930 eveneens sterk toe (maar daarna weer af: FRASER 1974) en in die tijd verscheen de soort ook aan de Britse kant van de Noordzee (FRASER 1946, 1953). Op grond van overeenkomsten in schedelkenmerken tussen de Nederlandse en

▶ Waarnemingen en strandingen van gewone dolfijnen in 1970-1988 en 1989-2012.
Sightings and strandings of common dolphins in 1970-1988 and 1989-2012.

Engelse dieren vermoeden Murphy et al. (2006) dat de gewone dolfijn in die tijd de zuidelijke Noordzee via Het Kanaal binnenkwam; dit is echter onzeker, gezien het zeer kleine aantal opgemeten schedels van de Nederlandse kust. Van de Duitse kust zijn geen strandingen gerapporteerd (SCHULTZ 1970), maar in Denemarken werden in de periode 1937-1952 tien strandingen en verscheidene waarnemingen en vangsten gemeld, tegen slechts één stranding in de negentiende eeuw en één in 1978 (KINZE 1995, 2007B); deze dieren waren vermoedelijk afkomstig uit het noordwesten. Het lijkt waarschijnlijk dat klimaatveranderingen en daarmee veranderingen in voedselaanbod hierbij een rol hebben gespeeld. De periode 1920-1950 wordt gekenmerkt door een toename van de gemiddelde zee­water­temperatuur in de noordelijke Atlantische Oceaan, waarschijnlijk vooral het gevolg van het afnemen van de overheersende westenwinden en een sterke instroom van Atlantisch water in Het Kanaal en de Noordzee; de daarop volgende 30-40 jaar waren weer kouder. In de jaren 1920-1940 drongen veel vissen en andere zeedieren uit warmere streken ver naar het noorden door, en de arealgrens van een aantal noordelijke soorten verschoof in noordelijke richting; de sterkste veranderingen vonden plaats in 1925-1935 (CUSHING 1982). Het is opvallend dat in deze periode ook enkele zuidelijke, oceanische walvissoorten in de Noordzee verschenen: dwergpotvis (1925), spitssnuitdolfijn van Gray (1927) en zwarte zwaardwalvis (1927, 1935). Ook aan de westkust van de Britse Eilanden strandden in deze tijd enkele zuidelijke soorten, waaronder de eerste gestreepte dolfijnen (EVANS 1990, FRASER 1946, 1974). Na 1950 kwam dit warmere tijdvak ten einde (CUSHING 1982) en tussen 1950 en 1960 verdween de gewone dolfijn weer uit ons gebied.

In de wateren van Noordwest-Schotland zijn er aanwijzingen dat de gewone dolfijn zijn areaal sinds de jaren 1990 weer in noordelijke richting uitbreidt, wat in verband wordt gebracht met de recente toename van de zee­water­temperatuur, zoals dat door MacLeod et al. (2005) ook is aangetoond voor de gestreepte dolfijn. MacLeod et al. (2008) vermoeden dat deze uitbreiding zich zal voortzetten. Inderdaad worden er sinds 2006 elk jaar tussen mei en oktober groepen gewone dolfijnen gezien, van soms enkele honderden dieren, in de Outer Moray Firth, Schotland, dus in de noordelijke Noordzee (ROBINSON ET AL. 2010). In dezelfde periode zijn de aantallen witsnuitdolfijnen, een noordelijke soort, in Schotse wateren afgenomen. Sinds 1982 is de gewone dolfijn ook sterk toegenomen in de Deense wateren, vooral in het Kattegat en de oostelijke zeestraten, tot in de Oostzee; de soort wordt hier nu jaarlijks waargenomen. Kinze (2007b) en Kinze et al. (2011) brengen dit in verband met een sterkere instroom van warmer Atlantisch water. Dit alles wijst erop dat de gewone dolfijn nu niet vanuit het zuiden de Noordzee binnenkomt, maar uit noordwestelijke richting. In de zuidelijke Noordzee lijkt er nog nauwelijks sprake van een terugkeer, al zijn ook daar de waarnemingen sinds 1990 enigszins toegenomen. Met nadruk zij erop gewezen dat het hier gaat om correlaties: het verband tussen deze schommelingen in temperatuur en het verschijnen en weer (bijna) verdwijnen van de gewone dolfijn uit de zuidelijke Noordzee is hiermee nog niet aangetoond en verklaard. Het ligt voor

de hand dat veranderingen in voedselaanbod hieraan ten grondslag liggen, maar het mechanisme is niet bekend, daar wij niet weten welke prooi­soorten een sleutelrol speelden (en spelen) in dit proces. Er zijn in de twintigste eeuw veel veranderingen in voorkomen en bestandsgrootte van (vooral commercieel belangrijke) vissoorten gedocumenteerd en deze kunnen van grote invloed zijn geweest op de beschikbaarheid van voedsel voor walvisachtigen. Maar niet al deze schommelingen zijn te herleiden tot klimaatveranderingen.

De solitaire, met boeien geassocieerde dolfijnen vormen een bijzonder verschijnsel, dat tot dusverre alleen bij de gewone dolfijn is waargenomen. De binding van enkele dolfijnen met één of enkele boeien was soms zo sterk, dat de dieren bij nadering van een schip in steeds kleinere cirkels om de boeien heen gingen zwemmen, totdat ze ogenschijnlijk ‘de moed verzameld hadden’ om weg te zwemmen of naar het schip te komen. Gewone dolfijnen zijn echte groepsdieren en het feit dat het hier solitaire dieren betrof (in één geval een duo), wijst op afwijkend gedrag van verdwaalde individuen in een onbekende omgeving. Dit gedrag is ook in Deense wateren gezien (KINZE ET AL. 2011). De dolfijn die in 2001-2003 in de Westerschelde verbleef, vertoonde ook anatomische (en vermoedelijk hormonale) afwijkingen.

Bedreigingen en bescherming

Gewone dolfijnen worden op veel plaatsen massaal gevangen als bijvangst in verschillende typen visserij, waaronder die met drijfnetten (thans verboden in Europese wateren), trawls en staand want. In de Golf van Biskaje en aangrenzende wateren ging het vaak om honderden dieren per jaar (DE BOER 2013, EVANS & COLLET 2008B, SMEENK 2002).

Chris Smeenk & Kees (C.J.) Camphuysen

SUMMARY

Common dolphin *Delphinus delphis*

Only three strandings of the common dolphin were documented before 1925. From that year onwards, the species appeared regularly in the Dutch strandings records. For the period 1925-1959, 54 finds including two catches have been accepted here, plus 17 doubtful ones. Greatest numbers were found during the 1930s and 1940s, after which the records decreased; from the 1960s onwards, the common dolphin has been a rare visitor in Dutch waters, with ten strandings reported in 1960-2014. Since the 1990s, there have also been some sightings in Dutch waters, among which a few animals that showed unusual behaviour by associating themselves for longer periods with buoys. The appearance and increase of common dolphins in the Dutch records is in line with trends in British and Danish waters and coincides with a rise in sea water temperatures during the 1920s and 1930s. The species became rare again during the following period of cooling. Although the common dolphin seems to be extending its range once more in a northerly direction since the 1990s, there is as yet no clear evidence that the species is increasing again in the southern North Sea.